

STATSSPRÅK

BLADET FOR GODT SPRÅK I STATEN UTGITT AV SPRÅKRÅDET NR. 4 – 2016

EN
ELLER
ET
KOMPLIMENT?

QUIZ
ELLER
KVISS?

Ord under oppsikt

Språkrådet følger med på språkbruken din og bestemmer hvordan ord skal skrives og bøyes. Fasiten finnes i ordbøkene, som oppdateres i takt med språkendingene. Heter det for eksempel *en*, *ei* eller *et garden*?

AV TORUNN REKSTEN

Digital tilgang til tekster har gjort det mye enklere å observere hvordan folk skriver. Det har vært noe av en revolusjon på dette fagfeltet de seinere åra, sier professor Gisle Andersen ved Norges handelshøyskole. Han leder Språkrådets fagråd for

normering og språkoobservasjon, som foreslår skrivemåter og bøyingsformer i bokmål og nynorsk.

Faktisk bruk

– Vi normerer språket i samsvar med bruksprinsippet, det vil si at normeringa blant annet retter seg etter utviklings-

tendenser i bruken, såkalt usus. Vi har mye bedre tilgang til bruksspråket nå enn for bare få år siden og kan følge med på nye ord som kommer inn, og kartlegge mønstre. Over tid har vi for eksempel sett at skrivemåten *kviss* har slått rot ved siden av den engelske forma *quiz*, sier Andersen. – Og blir et ord godt etablert, finner ►

Har dere det nødvendige klarspråksverktøyet?

Over 1500 personer har allerede tatt nettkurset «Den gylne pennen». Dette grunnkurset i klarspråk kan være første trinn i klarspraksarbeidet i en avdeling eller på en hel arbeidsplass og gi felles utgangspunkt for språkarbeidet. På nettstedet klarspråk.no finnes mange verktøy som kan supplere nettkurset, fra prosjektplaner, skriveråd og metoder for effektmåling til veiledning i å arrangere skriveverksteder. Skal dere i gang med et klarspraksarbeid? Er det noe dere savner og trenger i språkarbeidet? Gå inn på klarspråk.no og bli med på å påvirke innholdet i verktøykassa.

► det veien inn i ordboka, slik tilfellet er med *quiz/kviss*.

Med få tastetrykk kan Språkrådet overvåke språkbruken i mange ulike sjangre. En viktig kilde er nettversjonene av papiravisene, som oppdateres hver dag. Mange normeringsspørsmål kommer inn i form av henvendelser til Språkrådet. Alle henvendelser tas på alvor, og når det er grunnlag for det, går spørsmålet videre til normering.

– *Design* og *kompliment* var han-kjønnsord i rettskrivinga, men mange språkbrukere brukte dem som intetkjønnsord, og noen var ganske frustrerte. Vi valgte å ta hensyn til en utbredt oppfatning og åpnet for intetkjønnsbøying, sier Andersen.

Stabilitet

Språkrådet har detaljerte retningslinjer for normeringsarbeidet. Bokmål og nynorsk skal normeres uavhengig av hverandre, og bruk, stabilitet og enkelhet er grunnleggende prinsipper som alltid veies mot hverandre.

– Det er viktig at folk kjenner igjen sitt eget språk innenfor normen. Norsk er kjent for å ha mye valgfrihet, noe som kan være både en fordel og en ulempe. På den ene sida gir normen rom for dialektnære former. På den andre sida kan det virke forvirrende om normen er for vid. Et viktig tema nå er om vi trenger all den valgfriheten som normen gir når det gjelder kjønn på substantiv, såkalt genusvariasjon. Er det for eksempel nødvendig med både *en garden*, *et garden* og *ei garden*? spør Andersen.

Bare skrivemåte, ikke definisjon

Det er ikke Språkrådets oppgave å fastsette ordas betydning eller hvor mange ord som skal få plass i ordboka.

– Mange venter på både *fredagspils* og en ny definisjon av *viral*. Det siste er et adjektiv som står i Bokmålsordboka og lenge har vært i bruk i medisinsk fagspråk (om virus), men som nå brukes om alt som «tar av» og sprer seg voldsomt via internett. Det er ordbokredaksjonene som avgjør om de skal legge til en ny definisjon. Det er også de som avgjør hvilke sammensatte ord som skal få plass i ordbøkene. Orddanning er en dynamisk prosess – det dannes nye ord og betydninger i ett sett, og det er

ikke mulig eller hensiktsmessig å ta inn alle, forklarer Andersen.

Nedenfra og opp fungerer best

Mange importord glir inn uten videre (*app*), andre får norsk skrivemåte (*streit* for *straight*), og noen får norske avløserord (*stordata* for *big data*). Tilpassing av skrivemåten kalles norvagisering. Noen foreslåtte norske skrivemåter er blitt heftig diskutert (*beiken*), mens andre slår godt igjennom uten særlig diskusjon (*streit*).

– Et normeringsvedtak har ikke reell effekt før den vedtatte forma tas i bruk av språkbrukerne, og noen norvagiserte ord brukes lite. *Streit* ble vedtatt med norsk skrivemåte og sidestilt med *straight* i 1995. Den norske skrivemåten er nå mye vanligere enn den engelske unntatt i faste forbindelser som *straight flush*. I forma *streiting* er faktisk den norske skrivemåten enerådende, sier Andersen.

Språkrådet kommer til å holde *streit* under oppsikt i tida som kommer, og sannsynligvis forsvinner den opprinnelige engelske forma fra skriftspråket innen 20 år.

NRK med ansvar for normen

Ragnhild Bjørge er språksjef i NRK, som har et spesielt ansvar for å følge opp normen. Hun legger stor vekt på rettskriving.

– Dårlig språk setter hele organisasjonen i et dårlig lys og får folk til å tvile på om selve innholdet er etterrettelig. Vi informerer alle medarbeiderne våre om nye normeringsvedtak og tar endringene inn i korrekturverktøyene. Vi bruker også morgenmøter og den åpne nettsida www.sprak.nrk.no til å informere om godt språk, sier Bjørge.

Bjørge oppfordrer alle til å bruke ordbøkene aktivt, særlig Bokmålsordboka og Nynorskordboka, som viser hvilke former som er tillatt å skrive, og synonymordboka Med andre ord.

Kultur for tilbakemelding

Det er viktig å skape en kultur for å gi og få språklige tilbakemeldinger.

– Vi har god erfaring med å sette oss sammen og bli enige om noen kjøreregler, som at man skal gi individuell tilbakemelding i en hyggelig tone og aldri henge ut noen. Da er det ikke så skummelt lenger, sier Bjørge.

Slik finn du fagorda

Er det ord eller faguttrykk frå fagområdet ditt som du ikkje finn i ordbøkene? Det er ikkje så rart, for ordbøkene tek først og fremst for seg allmennspråket. Då bør du heller slå opp i fagordbøker eller søkje i elektroniske termbasar, t.d. Termportalen, Snorre, Språkrådets termwiki, EU-EØS-basen eller MeSH.

Ofte kjenner ein faguttrykket på engelsk, men veit ikkje kva det heiter på norsk. Om du ikkje finn det i basane ovanfor, kan du nytte søkjemotorar (t.d. Google) for å finne ut kva folk nyttar. Eit alternativ kan vere å søkje i bokhylla.no frå Nasjonalbiblioteket eller rett og slett ta kontakt med fagfolk. Om det finst fleire norske faguttrykk, bør du velje det mest sjølvforklarande og presise av dei som er mest i bruk.

Slik holder du deg i normform

Så snart et normeringsvedtak er fattet, tas ordet eller forma raskt inn i Bokmålsordboka og Nynorskordboka, som ligger gratis tilgjengelig på nett.

På Språkrådets nettsider ligger en oppdatert liste over normeringsvedtakene, og statsrelevante vedtak presenteres her i Statsspråk.

Gratis kurs

Språkrådet lyser ut inntil ti klarspråkkurs for statsorgan. Søknadsfrist: 30.11.2016.

Språkrådet held ope nynorskurs 31.1.2017. Påmeldingsfrist: 6.1.2017.

Du finn meir informasjon på nettstaden til Språkrådet.

Luseskjørt

Luseskjørt er et av de nyere tilskuddene til det norske ordtilfanget. Bak ordet skjuler det seg ikke en lusebefengt stakk, men en nyteknologisk oppfinnelse fra oppdrettsnæringen. Det dreier seg om et oppheng rundt oppdrettsmerden som skal hindre at oppdrettsfisken får parasitten lakselus.

Ofte er det slik at ny teknologi skaper nyord, som til slutt kan havne i ordbøkene. I mange tilfeller er det flere nyord som konkurrerer med hverandre. Alternativer til *luseskjørt* er *permaskjørt*, *permanent skjørt for redusering av luspåslag* og *fluidpermeabelt beskyttelsesnett for oppdrettsmerd*. Ofte foretrekker journalister og fagfolk ulike nyord med samme betydning. *Luseskjørt* er et godt eksempel på at korte, treffende og kreative ord sprer seg raskt i språket. Om ordet havner i ordboka, avhenger av både lusa og ordbokredaktøren.

Klikk på koden!

Gjør deg kjent med ordbøkene på ordbok.uib.no! Ordbøkene gir deg mer enn bare skrivemåte for ordene du slår opp. Visste du at du også finner fullt bøyingsmønster for ordene ved hjelp av de grammatiske kodene? Men hva betyr så **m1**, **n3**, **v2** og de andre kodene i Bokmålsordboka? Fasiten er bare ett klikk unna!

Substantiv

Substantiv har koder som begynner på **n** for intetkjønn (nøytrum), **f** for hunkjønn (femininum) og **m** for hankjønn (maskulinum). Et 1-tall etter bokstaven angir at ordet bøyes etter hovedmønsteret:

Oppslagsord	Ordbokartikkel
mål	I mål n1 (norr. mál)

n1 betyr intetkjønnsord med standardbøying.

Klikk på koden for å se hele mønsteret.

Bøying i samsvar med gjeldende rettskriving:					
Oppslagsord	Ordbokartikkel	Entall		Flertall	
mål	I mål n1 (norr. mál)	Ubestemt form	Bestemt form	Ubestemt form	Bestemt form
1	stemme (l, ll), miste mål og være grov i tr	n1	et mål	målet	mål
2	språk, tungent	n1	et mål	målet	mål
					måla
					målene

Dette betyr at for de aller fleste intetkjønnsord kan du velge om du vil skrive (*mål – målet – mål – måla*) eller (*mål – målet – mål – målene*). I intetkjønn har vi også **n2** (*område – området – områder – områdene/områda*) og **n3** (*kontor – kontoret – kontorer/kontor – kontorene/kontora*).

Oppslagsord	Ordbokartikkel	Entall		Flertall	
kontor	kontor n3 (fra fi)	Ubestemt form	Bestemt form	Ubestemt form	Bestemt form
1	lokale for adm og planlegging	n3	et kontor	kontoret	kontor
	tegnkontor, / på kontor	n3	et kontor	kontoret	kontorer
		n3	et kontor	kontoret	kontora
2	lokale for tjen	n3	et kontor	kontoret	kontorene
	billettkontor / legekontor	n3	et kontor	kontoret	kontorer
					kontorene

alternativ 1
alternativ 2
alternativ 3
alternativ 4

Du kan velge linje, men vær konsekvent i samme tekst! Skriver du flere kontor ett sted, bør du ikke skrive flere kontorer i neste avsnitt.

Lov har koden **m1** og skal altså bøyes etter hovedmønsteret for hankjønn (*lov – loven – lover – lovene*). *Lærer* har koden **m2** og er følgelig et hankjønnsord som ikke følger den vanligste regelen. Etter *terskel* står det bare **m**, inntil ordet. Når det ikke står noe tall, har ordet en spesiell bøyning (*terskel – terskelen – terskler – tersklene*).

Det er mulig å bruke hankjønnsbøying for alle hankjønnsord i bokmål («felleskjønn»). Det kan hete *ei avdeling* eller *en avdeling*. Derfor står det både **f1** og **m1** etter *avdeling*, som betyr at du kan velge å bøye etter hovedmønsteret for hankjønn (*avdeling – avdelinga – avdelinger – avdelingene*) eller hovedmønsteret for hankjønn (*avdeling – avdelingen – avdelinger – avdelingene*).

Uansett hvilken av de to kodene du klikker på, får du opp begge mønstrene, så du har full oversikt!

Oppslagsord	Ordbokartikkel	Entall		Flertall	
avdeling	avdeling m1, f1	Ubestemt form	Bestemt form	Ubestemt form	Bestemt form
1	del av en instit. (med egen adm oppgaver); (me selvstendig) de være ferdig me	m1	en avdeling	avdelingen	avdelinger
		f1	ei avdeling	avdelinga	avdelinger
					avdelingene

Verb

Verbkodene begynner på **v**. *Drøfte* har **v1**, altså den vanligste verbbøyinga (*drøfter – drøftet/drøfta – drøftet/drøfta*). *Definere* har **v2**, også et vanlig bøyingsmønster (*definierer – definerte – definert*). *Avveie* (**v3**) har et lignende mønster (*avveier – avveide – avveid*). Noen få verb (som *nå*) har koden **v4** (*når – nådde – nådd*).

Mange verb har bare koden **verb**. Dette er uregelrette verb som ikke passer inn i mønstrene nevnt ovenfor. Som ellers ser du fullt bøyingsmønster ved å klikke på koden.

Samsvarsbøying

Når du klikker på en verbkode, får du opp to tabeller.

Den nederste har overskriften *Perfektum partisipp* og viser formene som brukes når verbet fungerer som et adjektiv og beskriver noe: *to skrevne brev* (av *skrive*) eller *tvungen yatzy* (av *tvinge*).

1 presens, 2de med maks 1 tvunge under avgrænset avr / forst. / andringar / same tr / å / å / å / å /	tvunge	Infinitiv	Presens	Preteritum	Presens perfektum	Imperativ
	v.	å tvunge	tvunger	tvang	har tvunget	tvung
2 som adjektiv: partisipp: det er tvunge nødvendig /	tvunge	Perfektum partisipp			Presens partisipp	
	v.	tvunget	tvunget	tvungne	tvungne	tvingende
3 referativ:	v.	tvungen	tvunget	tvungne	tvungne	tvingende

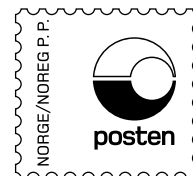
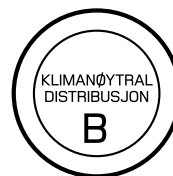
tvunget eller tvungen yatzy

Grammatiske koder i Nynorskordboka

De grammatiske kodene i Nynorskordboka betyr ikke alltid det samme som i Bokmålsordboka. Her er noen av de viktigste nynorsk mønstrene.

- m1** rapport – rapporten – rapportar – rapportane
- f1/f2** fråsegn – fråsegna – fråsegner – fråsegnene
- f3** avdeling – avdelinga – avdelingar – avdelingane
- n1** møte – møtet – møte – møta
- v1** drøfte/-a – drøftar – drøfta – drøfta
- v2** referere/-a – refererer – refererte – referert

Returadresse:
Språkrådet
Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

SPRÅKTIPS

FOR BOKFINKER

Ba og sto eller bad og stod? Syv eller sju?

Svaret er «begge deler». Med rettskrivningsreformen i 2005 ble skillet mellom hovedformer (læreboknormalen) og sideformer (klammeformer) i rettskrivningen i bokmål opphevet. Alle former er nå sidestilt.

Det betyr større valgfrihet både i staving og bøyning. Slår du opp i Bokmålsordboka, vil du se at

- preteritumsformen av *be* og *stå* kan stå med eller uten *d* (*ba* eller *bad*, *sto* eller *stod*)
- formen *syv*, som tidligere ikke var tillatt, er likestilt med *sju*
- *hverken* og *verken* er likestilte former
- det er valgfritt med *-a* eller *-en* som ending i bestemt form entall for alle hankjønnsord (*bygda/bygden*)
- *-ning*-ord har bøyingskode for både hankjønn (m) og hankjønn (f) (se På plakaten s. 3) og kan dermed hete både *bygningen* og *bygninga* i bestemt form

FOR MÅLTROSTAR

Månader eller månadar?

Hovudregelen for hankjønnsord i fleirtal er *-ar* og *-ane* (*rapportar* – *rapportane*). Frå skoledagane hugsar du kanskje at hankjønnsord på *-nad* (*månad*) og *-a* (*kollega*) skulle bøyast på ein spesiell måte, nemleg med *-e-* i staden for *-a-* i fleirtal (*månader* og *kollegaer*). Dette vart endra då den nye nynorskrettskrivinga kom i 2012. No kan du velje å halde deg til hovudregelen òg for desse orda (*månadar* – *månadane* og *kollegaar* – *kollegaane*) eller framleis å bøye dei på den tradisjonelle, avvikande måten (*månader* – *månadene* og *kollegaer* – *kollegaene*).

Den tradisjonelle bøyinga med *-er* og *-ene* ligg kanskje betre i munnen for somme, men oppmjukinga gjer at dei aller fleste hankjønnsorda kan følgje standardmønsteret.

SPRÅKEGGET

Bidrag til denne spalten er verpet av skrivende folk i stat og presse.

Dette egget kom gjennom statskanalen:
Tørrfisk fra Lofoten fikk fotfeste i katolske land.

Den gikk altså tørrskodd til Middelhavet?

DIKTET

D'er haust. Det ruskar ute med regn og kalde vind. Småfuglen flyg mot rute og vilde gjerne inn. Men under omnen god, der ligg på sekkje-pute han gamle Mons i ro.

Der ligg han trygg og drøymmer og blinkar stilt og smått og alt i verdi gløymmer og hev det varmt og godt. Og segjer ingin ting, men liksom inn seg gøymer med rova sveipt i kring.

Frå Veslemøy ved rokken av Arne Garborg.

Hen

Nokre vil bruka *hen* i staden for andre kjønnsnøytrale uttrykk som *ho/han* eller *vedkomande*, altså når kjønnet er ukjent eller uvesentleg eller skal gjerast utydeleg. Men mange vil òg at *hen* skal brukast kjønnsoverskridande og visa til personar som ikkje kjenner seg heilt som ein *han* eller ei *ho*.

Språkrådet meiner den kjønnsoverskridande bruken er lettast å stø, men vi ser at bruken av den kjønnsnøytrale tydinga har fått eit visst omfang i svensk. Førebels er det for tidleg å ta ordet inn i rettskrivingsordbøkene. Eit nytt pronomen bør vera skikkeleg innarbeidd først. Bruk gjerne kjønnsoverskridande *hen* dersom personen du skriv om, ønskjer det. Bruk helst etablerte kjønnsnøytrale alternativ i generell omtale av personar når du skriv for det offentlege.

Rakfisk og smalahove for fyrste gong

I haust kan trygt skriva at du har ete både *smalahove* og *rakfisk*. Lenge kunne du berre eta *rakfisk* og *smalahovud* innanfor nynorsknorma. Rett nok hadde Ivar Aasen *rakfisk* som hovudform, men denne varianten laut vika med tida. Dei siste tiåra er *rakfisk* blitt den dominerande forma, og difor vart han nyleg godkjend i begge målformene utan *-e-*.

I *smalahovud* valde Aasen *-e-*, som i *smalekjøt* og *sauehovud*. Skulle han valt *smalahove*, måtte han òg valt *a-*former av dei andre orda (*sauahovud* osv.). I nyare tid har dei svidde saueskoltane fått høg status som *smalahove*, og difor er ordet godkjent i bokmål (2005) og no i nynorsk (2016). Frå før har nynorsk unntaket *vossakurv* med *-a-*, som kan smaka godt attåt. Det er nok vossamålet som er ansvarleg for at skriftmålet er jazza eller vossa opp på dette punktet [jf. òg Vossajazz].